

Jueus i conversos en el comerç internacional barceloní de la baixa edat mitjana (1349-1450)

Gloria POLONIO LUQUE

Universitat de Barcelona

Rebut: 26.11.2012 — Acceptat: 20.03.2013

Resum. El paper exercit pels jueus i els conversos en el comerç internacional barceloní de la baixa edat mitjana és un tema sobre el qual existeix, encara a dia d'avui, un gran desconeixement, tot i la seva importància evident i indiscutible.

L'activitat comercial de jueus i conversos ha quedat reflectida en un important nombre de comandes marítimes, una font que ens ha proporcionat valuosa i important informació sobre els intercanvis i les relacions socials, no tan sols de la comunitat hebrea, anterior i posterior als atacs soferts l'any 1391, sinó també dels conversos de la seva època, de manera que es demostren forts llaços d'unió entre els uns i els altres, i l'existència d'una població jueva a la ciutat de Barcelona després de 1391, la qual cosa demostra la falsedat del tòpic de la seva desaparició o inexistència.

És evident avui dia la necessitat, dins de la historiografia, de posar fi al desconeixement sobre la participació dels jueus i els conversos en el comerç marítim mediterrani de la baixa edat mitjana; esperem que aquest article hi col·labori.

Paraules clau: comerç, jueus, conversos, edat mitjana, comandes marítimes, jueus de Barcelona

Jews and converts in Barcelona's international trade in the late Middle Ages (1349-1450)

Abstract. We still know very little about the role of Jews and converts in Barcelona's international trade in the Late Middle Ages, despite their clear, undisputable importance in that regard.

The commercial activity of Jews and converts is reflected in a significant number of maritime contracts (*comandes marítimes*). The documents in question are a source of valuable, important information on social relations and exchanges, not only of the Hebrew community, before and after the attacks of 1391, but also of the converts of the time. They show that there were strong ties between the two groups, as well as that the city of Barcelona had a Jewish population after 1391, giving the lie to claims it had vanished or ceased to exist.

Today, within historiography, there is an evident need to remedy the lack of knowledge of the role of Jews and converts in Mediterranean maritime trade in the Late Middle Ages. This article is intended to help do just that.

Keywords: trade, Jews, converts, Middle Ages, maritime contracts, Barcelona, Barcelona's Jews

1. Introducció

El paper exercit pels jueus i els conversos en el comerç internacional barceloní de la baixa edat mitjana és un tema sobre el qual existeix, encara a dia d'avui, un gran desconeixement, tot i que continua essent un punt indiscutible d'atenció per als historiadors.

La seva importància dins de la ciutat de Barcelona és evident, així com l'existència d'una activitat comercial que va quedar reflectida en els documents de comandes marítimes, font que ens ha proporcionat valuosa i important informació sobre els intercanvis i les relacions socials de jueus i conversos.

La comanda marítima era un contracte notarial en el qual trobem un soci capitalista, que aporta la majoria del capital, i un soci gestor, que actua com a agent actiu. El contracte s'estableix per a un únic viatge i té com a finalitat vendre en el lloc indicat les mercaderies objecte del contracte, així com la posterior compra d'altres productes que seran portats pel gestor en el viatge de tornada i lliurats al seu retorn.

El benefici d'aquest contracte, en la majoria dels casos, s'establia en tres quartes parts per al soci capitalista i la resta per al soci gestor, allò que es coneix com el *quart diner*. Tot el risc, i per tant les possibles pèrdues, eren a càrrec del soci inversor.

El document notarial de comanda marítima ens ofereix l'ideal de coneixement entorn d'una operació comercial: dates, mercaders, inversors, armadors, tipus de naus, destinacions, ports d'origen, productes, quantitats, valors i en alguns casos, fins i tot, els costos addicionals sorgits en el viatge (impostos, etc.). Podem obtenir important informació sobre els protagonistes i les rutes comercials que en el Mediterrani i des d'aquí van protagonitzar els viatges i els intercanvis reflectits en la documentació.

Formant part del contracte de comanda marítima, trobem diverses denominacions que ens ajuden a entendre millor el tipus d'acord establert; per exemple, la denominada comanda *a espars* consistia en la venda i la posterior compra de les mercaderies indicades pel soci inversor però de manera individual o separada, és a dir, no es tractava amb el total de mercaderies que formaven part del carregament.

Semblantment, la comanda *in communi* ens indica que el comendatari formava un únic carregament de mercaderies amb les seves pròpies, i totes eren venudes i invertides de la mateixa manera. En aquests casos rares vegades s'especificaven els productes d'importació, ja que aquests quedaven sota l'elecció del soci gestor, que es comprometia a obtenir el major rendiment o benefici (*a la seva consideració*).

En molts casos el document notarial de comanda, en lloc d'esmentar els productes d'importació, feia referència a l'existència del seu corresponent albarà, és a dir, al document privat que acreditava la liquidació del contracte de comanda i que es realitzava a la finalització del viatge. Desgraciadament, són molt pocs els que s'han conservat i, per tant, quan això ocorre, desconexem els productes protagonistes d'aquests intercanvis.

2. L'activitat comercial de jueus i conversos a la ciutat de Barcelona a la baixa edat mitjana

Existeix una gran necessitat de posar fi al desconeixement sobre la participació dels jueus i els conversos en el comerç marítim mediterrani de la baixa edat mitjana. La imatge que generalment es té del jueu medieval s'associa a l'existència d'una minoria religiosa enormement activa en el camp econòmic

i, especialment, en l'àmbit comercial: canvis monetaris, préstec, usura, sense oblidar les aportacions en l'àmbit professional i l'artesanal (amb productes com ara el coral, la seda, etc.).

Estudis recents estan canviant aquesta visió. No se'n nega la presència majoritària en alguns àmbits, com ara la medicina, però ens presenten una comunitat jueva més oberta i dedicada a múltiples activitats, de manera que es desfà aquesta idea que únicament actuaven en oficis propis i molt específics.¹

Naturalment, la importància de la comunitat jueva en el sistema comercial mediterrani és innegable, un paper que, a més, va ser afavorit per l'existència d'unes fortes relacions familiars i religioses, les quals els van ajudar a crear i a mantenir unes fèrries xarxes comercials.²

Les activitats mercantils de la comunitat jueva de Mallorca han estat font d'interès per a la nostra historiografia pel seu protagonisme en l'àmbit comercial del Mediterrani occidental, especialment en la ruta econòmica amb el nord d'Àfrica en el segle XIV.³ Així mateix, s'han estudiat detalladament les comunitats hebrees valencianes i la seva relació comercial amb el món musulmà (al-Àndalus).

La comunitat jueva barcelonina és la menys estudiada, tot i que els jueus barcelonins ja comerciaven des d'una data molt primerenca amb Alexandria, Xipre, Creta i països musulmans del nord d'Àfrica, amb els quals, ocasionalment, també mantenien llaços familiars.⁴

Autors com David Romano⁵ o Josep Hernando⁶ ens han descobert l'existència d'unes fonts documentals, abundants i desconegudes, que ens ajuden a conèixer millor el paper desenvolupat per la comunitat jueva de Barcelona en el comerç baixmedieval. Es tracta de les fonts notariales conservades als arxius de la Ciutat Comtal, les quals també ens ofereixen importants coneixements del món dels conversos i de la relació entre aquests i les famílies jueves a la ciutat de Barcelona.

1. HINOJOSA MONTALVO, «La sociedad y la economía».

2. Gràcies als estudis de Shelomo Dov Goitein basats en la documentació de la guenizà del Caire, coneixem la dinàmica de la vida econòmica, financera i mercantil desenvolupada per les comunitats jueves entorn al Mediterrani en els segles XI i XII.

3. MAIZ CHACÓN, «Los judíos mallorquines».

4. ASSIS, «La participación»; HINOJOSA MONTALVO, «La sociedad y la economía».

5. ROMANO, «La aljama de judíos de Barcelona».

6. HERNANDO, «Conversos i jueus».

Un primer intent de monografia o estudi globalitzador dels jueus barcelonins ha estat el d'Ana Rich,⁷ encara que les seves conclusions respecte al comerç i a l'activitat comercial, basats en una interpretació errònia de les comandes marítimes estudiades, no aclareixen l'aportació hebrea a l'activitat comercial de Barcelona.

L'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB) conserva un important llegat notarial, que ens ha permès estudiar més de tres mil comandes marítimes dipositades a Barcelona a la fi de l'edat mitjana.

Del total de protocols notariaus als quals hem tingut accés, hem obtingut cent quaranta-tres comandes marítimes amb referències a jueus o conversos. Més concretament, setanta-quatre es refereixen a jueus⁸ i seixanta-nou a conversos.

En el cas dels jueus, un 92 % de les comandes es van realitzar abans de l'atac al call de Barcelona, i la resta, un 8 %, entre els anys 1392 i 1440. En aquests mateixos anys es realitzen les comandes protagonitzades per conversos, un total de seixanta-nou, per la qual cosa el nombre de referències a jueus (52 %) i a conversos (48 %) presenta gairebé la mateixa distribució percentual.

Si ens centrem en el nombre de persones, n'hem reconegut cinquanta-quatre de definides com a jueves; d'aquestes, dues són dones, trenta-sis actuen com a agents inversors i set com a agents actius, és a dir, com a comendataris. En el cas dels conversos, només cinc actuen com a comendataris, i la resta, un total de disset, exerceixen com a socis inversors.

Gràcies a la informació que les comandes ens donen sobre els oficis, hem observat les múltiples activitats desenvolupades pels jueus a la ciutat de Barcelona. Hi trobem un sastre, un coraler, quatre seders i vuit mercaders, un nombre que creix considerablement en l'àmbit convers, entre els quals hem identificat un total de catorze mercaders, tres corredors, un coraler i un sastre.

Els seus oficis són paral·lels a les seves procedències: tots són naturals de Barcelona, exceptuant-ne alguns jueus de Castelló d'Empúries, de Sant Feliu, de Solsona i de Mallorca, illa on es van refugiar una gran majoria després dels

7. RICH ABAD, *La comunitat jueva de Barcelona*.

8. MADURELL MARIMON i GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales*. Aquests autors van ser els primers a estudiar les comandes relacionades amb jueus. N'hi ha a les pàgines 230, 233, 248 i 261 del volum.

atacs soferts a la Ciutat Comtal i on la comunitat jueva va tenir també una gran importància, sobretot en el tràfic dirigit al nord d'Àfrica.

En l'àmbit dels conversos, tots es declaren naturals de Barcelona, exceptuant-ne els germans Almúnia, naturals de València, però amb domicili a la Ciutat Comtal.

Per acabar, una procedència estrangera, la del jueu Lleó Abraham, natural de Marsella, que operava comercialment a la ciutat de Barcelona.

3. Jueus protagonistes dels intercanvis comercials. Una visió de les comandes marítimes

Iniciarem el nostre estudi comercial de la comunitat jueva de Barcelona a través de la visió que ens ha proporcionat l'estudi de les comandes marítimes, i coneixerem els protagonistes que hi apareixen i que adjuntem en la següent llista, on, a més del nom i la procedència, hem indicat el nombre total de comandes en les quals s'hi fa referència, de manera que ens fem una idea de la importància de la seva activitat comercial:

1. ABAMARI ISSACH ROSSELL, jueu de Barcelona (una).
2. ABRAHAM BENVENIST, jueu de Barcelona (una).
3. ABRAHAM ISSACH BONAMÀ, jueu de Barcelona (dues).
4. ASPERANS, sastre, jueu de Sant Feliu (una).
5. ASTRUCH MASSANA, jueu de Barcelona (una).
6. ASTRUCH REVELLA, jueu de Barcelona (una).
7. ASTRUCH SIMÓ, seder, jueu de Barcelona (una).
8. ASTRUCH VIDES, jueu de Barcelona (una).
9. BONIFACI BOTARELL, mercader, jueu de Barcelona (una).
10. BONJUHA DURAN, mercader, jueu de Barcelona (tres).
11. BONJUHA DURAN, fill de Vidal Duran, jueu de Mallorca (una).
12. BONHUJA MOSSÉ D'ALELL, seder, jueu de Barcelona (una).
13. BONJUHA SAMUEL BOLAIX, mercader, jueu de Barcelona (onze).
14. BONSENYOR GRACIÀ, jueu de Barcelona (una).
15. ESPAURI, mercader, jueu de Barcelona (una).
16. ESTHER, vídua de Samuel Ravaya, físic, jueu de Barcelona (una).
17. HASDAY CRESQUES, jueu de Barcelona (una).
18. ISSACH ASTRUCH, jueu de Barcelona (una).
19. ISSACH BISBAL, jueu de Barcelona (una).

20. ISSACH BONSENYOR, jueu de Castelló d'Empúries (una).
21. ISSACH FERRER JUCEF, mestre de coral, jueu de Barcelona (tres).
22. ISSACH MALET, jueu de Barcelona (una).
23. JAUME DE RIPOLL, jueu de Barcelona (una).
24. JUCEF ABBES, mercader, jueu de Barcelona (dues).
25. JUCEF BESERS, jueu de Solsona (una).
26. JUCEF BOLAIX, jueu de Barcelona (una).
27. JUCEF BONHOM, mercader, jueu de Barcelona (tres).
28. JUCEF CORAYEF, seder, jueu de Barcelona (una).
29. JUCEF NASSANELL, jueu de Barcelona (una).
30. LLEÓ ABRAHAM, jueu de Marsella (una).
31. MAGALUF JUCEF MASSAGRAN, jueu de Barcelona (una).
32. MAYMÓ BARNUM, paraire, jueu de Barcelona (una).
33. MOSSÉ BONHOM, seder, jueu de Barcelona (tres).
34. SALAMÓ ADRET, jueu de Barcelona (dues).
35. SALAMÓ ASTRUCH FALCÓ, jueu de Barcelona (dues).
36. SALAMÓ ATZARA, mercader, jueu de Barcelona (sis).
37. SALAMÓ DOMASCH, jueu de Barcelona (dues).
38. SALAMÓ DURAN, germà de Bonjuha Duran, jueu de Mallorca (una).
39. SALAMÓ GRACIÀ, jueu de Barcelona (una).
40. SARA, vídua de Saltell Cabrit, jueu de Barcelona (una).
41. SENTOU DOMASCH, jueu de Barcelona (una).
42. SERUCO VIVES, jueu de Barcelona (una).
43. VIDAL BASES, jueu de Solsona (dues).
44. VIDAL DE RIPOLL, jueu de Barcelona (una).
45. VIDAL MASSANA, jueu de Barcelona (una).

Rellevants pel nombre de comandes que protagonitzen són el mercader Bonjuha Samuel Bolaix i el també mercader Salamó Atzara. El primer actua com a comendatari l'any 1388 al costat de Francesc Fogassot, patró de nau i ciutadà de Barcelona, en un viatge a Xipre, a Beirut i a Alexandria, i estableix un total d'onze comandes marítimes, totes elles cancel·lades entre l'any 1390 i el juny del 1391.⁹

9. AHPB, Joan Nadal, *Manual de comandes*, 27 de novembre del 1388 - 21 de maig del 1389.

Gairebé tots els inversors són també jueus, a excepció de tres, mercaders i ciutadans de Barcelona. La relació d'aquestes comandes i inversions és com segueix:

— Jucef Abbes, mercader, jueu de Barcelona, inverteix 110 lliures, 16 sous i 7 diners en tres caixes de ferret¹⁰ dirigides a la compra de laca.

— Jucef Abbes, mercader, jueu de Barcelona, inverteix 23 lliures i 1 sou en dues caixes de coral que invertirà segons millor consideri.

— Vidal Massana, jueu de Barcelona, aporta 55 lliures en un comú de mercaderies.

— Issach Astruc, jueu de Barcelona, aporta 27 lliures i 10 sous en un comú de mercaderies que s'invertiran en la compra de clau i gíngebre.

— Salamó Atzara, mercader, jueu de Barcelona, inverteix 114 lliures, 16 sous i 8 diners en tres caixes de coral per a l'adquisició de pebre o laca.

— Salamó Atzara, mercader, jueu de Barcelona, inverteix 30 lliures, 13 sous i 6 diners en una caixa de botó de coral que deixa en mans del criteri del comendatari.

— Antoni Company, mercader i ciutadà de Barcelona, inverteix 61 lliures i 10 sous en tres caixes de coral per a la compra de pebre o laca.

— Pere Oliver, mercader, ciutadà de Barcelona, inverteix 55 lliures en un comú de mercaderies dirigides a la compra de sucre *mocarra* o bé moneda d'or.

— Gabriel Montpeó, mercader, ciutadà de Barcelona, inverteix 15 lliures, 14 sous i 6 diners en una caixa de coral *mijans* per a la compra d'orpiment o sucre fi damasquí i laca madura.

— Salamó Adret, jueu de Barcelona, inverteix 45 lliures, 7 sous i 2 diners en una bala de sis draps de llana de diversos colors de Vilafranca de Conflent, la venda de la qual invertirà en la compra de 35 lliures en bona laca fina, i la resta, en turqueses grans i blaves.

— Astruch Revella, jueu de Barcelona, inverteix 27 lliures, 4 sous i 4 diners en un sac de violetes dirigit a la compra de gíngebre verd en suc de llimona o bé gíngebre maquí o pebre.

10. El mot *ferret* designa el sulfat de coure que s'utilitzava en tintoreria i també el nom de la roba tenyida de color blau amb aquest producte; veg. GUAL CAMARENA, *Vocabulario*, p. 316. Malgrat que el mot es troba en diversos documents relacionats amb el comerç, no consta amb aquest sentit ni en el *Diccionari català-valencià-balear* d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll ni en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines.

Salamó Atzara, que forma part dels inversors que acabem de veure, protagonitza un total de sis comandes, sempre com a agent inversor, exportant coral i important espècies, denominador comú de totes les seves transaccions comercials.

La primera comanda que trobem en què Salamó actua és de l'any 1368 en un viatge dirigit a Gènova. Posteriorment, l'any 1385, inverteix en un viatge dirigit a l'Alguer i a Sardenya, i, la seva última inversió, la va realitzar amb Bonjuha Samuel Bolaix i ens hi hem referit més amunt.

En la majoria de les accions comercials que hem estudiat, els jueus i els conversos actuen com a agents inversors, raó per la qual ens agradaria centrar-nos en els set comendataris que actuen com a agents actius de l'activitat comercial: Issach Bonsenyor, Magaluf Jucef Massagran, Lleó Abraham, Bonjuha Duran, Jucef Bonhom, Bonjuha Samuel Bolaix (a què ens hem referit més amunt) i, per acabar, el jueu Asperans. En algun cas, únicament se n'ha conservat una comanda marítima o un únic viatge, però els considerem més interessants enfront de la resta dels companys inversors, perquè actuen com a mercaders actius, viatgen i comercien amb les mercaderies, com la resta de mercaders cristians; ens mostren una activitat comercial en què els jueus són presents i protagonistes.

Per ordre cronològic, l'any 1367 trobem Issach Bonsenyor, jueu de Castelló d'Empúries, que rep una comanda d'Esther, vídua del físic i jueu barceloní Samuel Ravaya, per a comerciar a la seva ciutat natal.¹¹

En el mateix any actua el jueu barceloní Magaluf Jucef Massagran, que rep del seder i jueu barceloní Astruch Simó un total de 8 lliures i 2 sous, que són invertits en divuit vels de seda, per tal de vendre'ls a Mallorca, on invertirà en la compra de seda andalusina.

També trobem Lleó Abraham, jueu de Marsella, l'any 1367, que realitza una comanda sense destinació concreta amb el jueu barceloní Jucef Nassanell, de 20 lliures en gingebre verd confitat, sàndal i mercaderies comunes, que invertirà igualment en un comú de productes.

Divuit anys després, concretament el 1385, tornem a veure un jueu actuant d'agent comercial, concretament Bonjuha Duran, fill de Vidal Duran, jueu de Mallorca, que rep una comanda del seu germà Salamó Duran, jueu també de Mallorca, de 55 lliures en un comú de mercaderies. La comanda no determina la destinació del viatge.

11. Vegeu els textos documentals en l'apèndix del final d'aquest article.

Més interessant és el viatge realitzat aquest mateix any pel mercader i jueu barceloní Jucef Bonhom a Sardenya en la nau de Pere Bartolí, ciutadà de Barcelona, en el qual estableix quatre comandes marítimes. Tots els inversors són jueus i tots ells deixen la importació en mans del seu bon criteri; s'exporten quantitats invertides en el comú de mercaderies o bé en draps de llana i safrà:

- Bonjuha Duran, mercader jueu de Barcelona, inverteix 100 lliures en safrà i draps de llana.
- Un teixidor de vels, jueu de Barcelona, que no hem pogut determinar, inverteix 12 lliures en draps de llana.
- Maymó Barnum, paraire jueu de Barcelona, inverteix 20 lliures en el comú de mercaderies.
- Bonjuha Mossé d'Allell, seder jueu de Barcelona, inverteix 22 lliures, 16 sous i 4 diners en el comú de mercaderies.

Per acabar, i no menys interessant, és la comanda rebuda per Asperans, sastre jueu de Sant Feliu, l'any 1440, en el viatge a Càller; rep del cirurgià barceloní Bernat des Pi 54 sous per a la compra de llana sarda. L'import i la destinació no són especialment rellevants, encara que sí que ho és la data de la comanda, molt posterior als atacs soferts contra el call i que mostra, encara que sigui tímidament, una persistència jueva en les activitats comercials i marítimes de la Ciutat Comtal, tot i que la gran majoria de les comandes marítimes posteriors a l'any 1391 van passar a mans de conversos.¹²

D'altra banda, no volem deixar de fer referència a les tres comandes marítimes que el seder jueu de Barcelona Mossé Bonhom va establir com a soci inversor l'any 1383. La primera, amb els comendataris Jaume Sala, mercader de Barcelona, i Bernat sa Fortesa, mercader natural de Cardona, en el seu viatge a Xipre i a Alexandria, on va invertir en un comú de mercaderies per establir la compra d'indi o pebre. La resta de comandes, també dirigides a Xipre-Alexandria, en el mateix any, es van realitzar amb Gabriel Ponç i Antoni Torrent, mercaders de Barcelona, com a comendataris. També va invertir en el comú de les mercaderies per posteriorment determinar la compra d'espècies.¹³

12. Vegeu el document núm. 9 de l'annex.

13. AHPB, Arnau Lledó, *Manual de comandes*, 19 de desembre del 1382 - 18 de gener del 1384.

No hem trobat cap més referència a mercaders o a artesans jueus actuant com a inversors o comendataris en les nostres fonts després dels atacs soferts per la comunitat jueva de Barcelona, però sí que hem descobert que el protagonisme d'aquestes comandes passava a mans converses i en alguns casos sense produir-se un trencament entre ambdues comunitats.

No ens agradaria acabar aquest article sense fer una petita referència a les dues jueves inversores que van protagonitzar comandes, concretament la vídua de Samuel Ravaya, de nom Esther, i la també vídua de Saltell Cabrit, jueu de Barcelona, de nom Sara. És curiós, així mateix, que cap de les dones que han aparegut en la documentació estudiada no s'hagi declarat conversa.

El paper de la dona jueva solament tenia realment importància en les circumstàncies en què la dona havia d'assumir alguna responsabilitat en la direcció i l'administració familiar com a conseqüència de la mort del marit. És el moment, per tant, en el qual trobem en la documentació notícies de vídues jueves encarregades de la gestió de béns econòmics i fins i tot ocupades en determinades activitats professionals.

Dins del sector mercantil, aquestes notícies són certament escasses, molt més si parlem de jueves dedicades a activitats mercantils de caràcter itinerant. En canvi, sembla que sí que van ser relativament nombroses les jueves propietàries de petites botigues dedicades a la venda al detall de productes alimentaris.¹⁴

En el nostre cas no podem aventurar-nos a cap conclusió, ja que únicament dues comandes ens parlen de jueves. En el cas d'Esther, una comanda de l'any 1367 dirigida a Castelló d'Empúries, en la qual no es fa esment dels productes protagonistes, ja que tot queda en mans d'Issach Bonsenyor, jueu i mercader de la mateixa localitat.

I respecte a Sara, l'any 1383 inverteix en la ruta Xipre-Alexandria un total de 30 lliures en dos draps de diversos colors per tal que Jaume Sala, mercader de Barcelona, i Bernat sa Fortesa, mercader de Cardona, inverteixin en la compra de dos camelots blavencs, la qual cosa ens indica un comerç dirigit sobretot al consum propi.

En conseqüència, si les dones jueves no formaven part de l'activitat comercial de la ciutat, ja que la seva presència és quasi inexistent en les nostres comandes marítimes, és normal que, un cop aquestes mateixes dones es converteixen i formen part del món convers, no apareguin tampoc en la docu-

14. CANTERA MONTENEGRO, «La mujer judía».

mentació, i per això no hem trobat cap referència a dones converses actuant com a agents inversors del comerç.

4. Conversos protagonistes dels intercanvis comercials: ruptura o continuïtat? Una visió de les comandes marítimes

Conversos i jueus van mantenir estretes i íntimes relacions, unes vegades per amistat o bé per parentiu, i unes altres per motius econòmics. És comprensible que el convers educat en una família jueva no pogués amb posterioritat deixar de pensar, de parlar i d'actuar com un jueu, per la qual cosa van ser freqüents les relacions i els interessos entre tots dos grups.¹⁵

La gran majoria de conversos que apareixen en la nostra documentació actuen com a agents inversors del comerç. Excepcionalment, podem parlar de dos o tres mercaders que indiquen en el document l'estatus de conversos i actuen com a comandataris, la qual cosa no significa que molts dels nostres agents no poguessin ser-ho sense així reflectir-ho en els protocols.

Els conversos que hem pogut conèixer, ja sigui com a agents inversors o bé com a mercaders actius són:

1. ALGUER, Ramon, convers, corredor, ciutadà de Barcelona (tres).
2. ALMÚNIA, Gabriel, convers, natural de València, amb domicili a Barcelona, germà de Joan Almúnia, convers de València (una).
3. ALMÚNIA, Joan, convers, natural de València, amb domicili a Barcelona, germà de Gabriel Almúnia, convers de València (una).
4. BALLESTER, Gispert, convers, corredor, ciutadà de Barcelona (quatre).
5. BERTRAN, Francesc, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (una).
6. CARDONA, Joan, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (dotze).
7. CODONYÀ, Joan, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (una).
8. CORTIL, Berenguer, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (una).
9. FABRA, Bernat, convers, corredor, ciutadà de Barcelona (divuit).

15. MARÍN PADILLA, «Relación judeoconversa», p. 273; HERNANDO I DELGADO, «Conversos i jueus».

10. FERRER, Lluís, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (sis).
11. MASSANA, Arnau, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (cinc).
12. MASSANA, Joan, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (tres).
13. MASSANA, Llorenç, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (una).
14. NOVELLA, Francesc, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (dues).
15. ORTA, Bernat d', convers, mercader, ciutadà de Barcelona, abans conegut com a Bonifaç Botarell (dues).
16. PARETS, Ramon de, convers, mercader, ciutadà de Barcelona, germà de Bernat d'Orta, mercader de Barcelona (dues).
17. PERE, Arnau, convers, coraler, ciutadà de Barcelona (una).
18. PLANA, Francesc sa, mercader, ciutadà de Barcelona, convers (una).
19. PUIG, Jaume, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (una).
20. QUERALT, Ramon, convers, mercader, ciutadà de Barcelona (una).
21. SALAMÓ, Guillem, convers, sastre, ciutadà de Barcelona (una).
22. SANXO, Guillem, mercader, ciutadà de Barcelona, convers (una).

Trobem conversos des de l'any 1392 fins al final de la nostra cronologia, és a dir, trobem comandes on es fa referència explícita a la condició de convers dels seus agents comercials des de 1392 fins a finals del segle xv. Del total d'aquests conversos, el 77 % es declaren mercaders, seguits d'un 14 % de corredors, i només hem constatat un coraler i un sastre en l'àmbit dels artesans.

De la llista que acabem de veure, únicament quatre actuen com a agents actius del comerç: Francesc sa Plana, just un any després de l'atac sofert per la comunitat hebrea de Barcelona; Arnau Massana el 1397, ja que amb posterioritat només exerceix com a inversor; els germans Almúnia l'any 1409, i Joan Cardona, que actua entre 1413 i 1415. La resta de conversos que hem conegut a través de les comandes marítimes estudiades actuen com a socis inversors, això sí, amb importants quantitats econòmiques, i en molts dels casos en relació amb un tràfic intens de comerç del coral (uns intercanvis tradicionalment associats a jueus i a conversos segons la historiografia).¹⁶

En una única comanda de l'any 1409 trobem els germans Almúnia, Gabriel i Joan, naturals de València i amb domicili a Barcelona, com a comendataris

16. CAMÓS I CABRUJA, «Referencias documentales»; COULON, «Un élément clef».

en un viatge a Aigüesmortes, a França i a Avinyó. Es comprometen a invertir 164 lliures, 8 sous i 4 diners de Joan Rossell Mitjavila, mercader de Barcelona, que exporta vi, panses, indi, gíngebre i safrà. La venda i posterior compra han quedat reflectides en el corresponent albarà, que no s'ha conservat.

Més intensa és l'activitat econòmica de Joan Cardona, convers i mercader de Barcelona. Actua en solitari en un viatge a Siracusa l'any 1413 i estableix una sèrie de comandes amb els següents inversors:¹⁷

— Vidal Bases, jueu de Solsona. 60 lliures, 5 sous i 5 diners en set draps de llana de diversos colors de Barcelona, que invertirà segons millor consideri.

— Vidal Bases, jueu de Solsona. 60 lliures, 5 sous i 9 diners en set draps de llana de diversos colors de Barcelona, que invertirà segons millor consideri.

— Lluís Ferrer, convers, mercader de Barcelona. 57 lliures, 8 sous i 7 diners en set draps de llana de diversos colors de Barcelona, que invertirà segons millor consideri.

— Ferrer Bertran, mercader de Mallorca. 47 lliures, 19 sous i 11 diners en set draps de llana de diversos colors de Barcelona, que invertirà segons millor consideri.

Amb posterioritat, concretament l'any 1415, Joan Cardona apareix novament com a comendatari en un viatge a Sicília, al costat de Gabriel Tranxer, mercader i ciutadà de Barcelona (desconeixem si potser també convers), fill del coraler Gonsal Tranxer, ciutadà també de Barcelona, i estableixen un seguit de comandes amb els següents inversors:¹⁸

— Mateu de Cortey, mercader de Barcelona, que aporta una important quantitat econòmica en draps de diversos colors i procedències, per a invertir-los segons millor considerin.

— Berenguer Martí, mercader de Barcelona, que aporta draps burell per a vendre i invertir segons millor considerin.

17. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Tercium manuale comandatarum*, 17 d'abril del 1406 - 9 de gener del 1414.

18. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Quartus liber manuale comendarum*, 18 de gener del 1414 - 21 de gener del 1417.

— Guillem Sanxo, convers, mercader de Barcelona, que aporta 73 lliures i 11 sous en una bala de vuit draps de llana de diversos colors de la terra perquè sigui invertida segons millor considerin.

— Gispert Ballester, convers, corredor de Barcelona. 73 lliures i 11 sous en una bala de vuit draps de llana de diversos colors de la terra perquè sigui invertida segons millor considerin.

— Pere Bach, mercader de Barcelona. 47 lliures i 4 diners en ganivets i espases perquè siguin invertides segons millor considerin.

— Andreu Figueres, mercader de Barcelona, 75 lliures, 11 sous i 12 diners en draps de Perpinyà, per a la venda i la posterior inversió en la compra de cotó filat.

— Miquel Franc, mercader de Barcelona. 54 lliures i 2 sous en draps diversos per a invertir en la compra de cotó filat o en ram, o bé en flor de Malta.

Finalment, trobem una comanda del mateix any, dirigida també a Sicília, on Joan Cardona actua com a únic comendatari i rep 58 lliures, 13 sous i 6 diners en una bala de set draps de llana de diversos colors de la terra de Joan Junyent, draper i ciutadà de Barcelona, perquè inverteixi en la compra de cotó en floca o bé en un canvi monetari.

Si observem la llista d'inversors que apareixen en aquestes comandes marítimes, no ens ha de sorprendre la presència de jueus i conversos, ja que la comunitat jueva va intentar recuperar-se econòmicament després dels atacs. És evident que existeix una forta cohesió entre els conversos i els no conversos o els jueus tant en els aspectes econòmics com en els socials, i també que es van mantenir els antics oficis després de les conversions massives.

L'existència d'una comunitat jueva a la ciutat de Barcelona, després dels atacs de 1391, és un fet per l'existència de comandes marítimes posteriors a la data indicada on apareixen jueus realitzant activitats comercials, i ho és més perquè les relacions entre conversos i jueus no es van trencar en cap moment, de manera que la unió entre persones i famílies jueves i converses ens fa pensar més en una continuïtat que no pas en una desaparició dels jueus barcelonins.

Concretament, Joan Cardona és un claríssim exemple d'aquesta unió mantinguda i consentida entre jueus i conversos. En els protocols notariais de l'any 1404 es conserva un document pel qual Vidal Bases, mercader que apareix en les comandes de Joan Cardona com a soci inversor,

jueu de Solsona i fill de Jucef Bases, jueu també de la mateixa localitat, es declara el seu germà per raó del matrimoni de Joan Cardona amb la filla del també convers i mercader Berenguer Cortil, de nom Elionor, i per amor fraternal indica que durant tres anys, a partir de la propera festa de Pasqua, proveirà els cònjuges i els seus fills d'aliments, d'acord amb la seva condició social.¹⁹

Al mateix temps, Joan Cardona continua exercint com a representant i procurador del seu pare en diverses operacions comercials. És a dir, dins d'una mateixa família, conviuen jueus i conversos, que estableixen llaços matrimonials, socials i econòmics amb altres conversos. Per això, Berenguer Cortil, sogre de Joan Cardona, apareix com a inversor en una de les seves comandes dirigida a Xipre i a Beirut l'any 1404, en la qual Joan no es declara convers explícitament i s'afirma que invertirà la venda de coral que exporta segons millor consideri.

Creiem, firmament, que els llaços familiars no es van trencar en la majoria de casos i que els conversos continuaven en contacte amb les seves arrels jueves, especialment en les relacions comercials i socials.

Si estudiem les rutes i els productes, trobem diferències si les comandes són dirigides per jueus o per conversos?

Les comandes protagonitzades per jueus es dirigeixen majoritàriament a la zona de Llevant; especialment rellevant és la ruta Xipre-Beirut-Alexandria. La mitjana d'inversió se situa en les 45 lliures. Exporten sempre coral o draps. I inverteixen majoritàriament en la compra d'espècies. Aquesta tendència, excepte casos puntuals, es manté també en les inversions.

Canvia la tendència en el cas dels conversos. Les seves exportacions i les seves naus es dirigeixen a Sicília i a Siracusa, on exporten grans quantitats de draps de diverses procedències i compren cotó. Ara bé, quan actuen d'agents inversors, igual que jueus i cristians, ho fan a la zona de Llevant, especialment a Beirut i a Alexandria, i exporten importants quantitats de coral i draps de diverses procedències, la venda dels quals s'invertirà en l'adquisició d'espècies.

A part de les exportacions de coral, no podem parlar d'un tràfic pròpiament jueu o convers, ja que les tendències comercials de la Ciutat Comtal anaven en una mateixa línia, per la qual cosa buscaven guanys on ho feien la resta dels seus homòlegs cristians.

19. HERNANDO I DELGADO, «Conversos i jueus».

5. Conclusions

Resta molt per a conèixer i estudiar de la comunitat jueva i conversa de Barcelona durant la baixa edat mitjana, especialment la seva continuïtat i els llaços d'unió entre jueus i conversos, que hem esbossat en aquest article.

El contracte de comanda marítima no va ser el mètode més utilitzat per les comunitats jueves o converses a l'hora d'establir els intercanvis mercantils i, per tant, si volem arribar a un veritable coneixement de les seves activitats comercials, cal consultar altres fonts; les nostres comandes són una font més, però no l'única.

Jueus i conversos navegaven i comercialitzaven als mateixos mercats que la resta de mercaders. Com en el cas valencià o mallorquí, en el de Barcelona hi havia una especialització de rutes: si des de Mallorca controlaven les rutes cap al nord d'Àfrica i des de València, cap al món islàmic peninsular, podem dir que des de Barcelona es controlava al tràfic d'ultramar.

Els principals introductors i artesans de la seda i el cotó eren jueus,²⁰ i el seu treball es concentrava en la producció de vels de seda, que, segons les comandes marítimes, es dirigien cap a Flandes.

El tercer producte que centra el nostre interès és el coral. Aquest s'obtenia dels mars temperats, principalment de l'Adriàtic, el Mediterrani i el mar Roig, també es criava en abundància a la Costa Brava, encara que sembla que el nord africà era preferit pels nostres artesans, jueus o conversos en la seva majoria, per la qualitat i l'abundància.

La historiografia s'ha referit al coral com una de les grans especialitats de la Ciutat Comtal, que, al mateix temps, era un producte molt valorat en el Pròxim Orient.

La historiografia s'ha centrat gairebé exclusivament en l'estudi del mercader cristià i, per tant, no tenim prou coneixements sobre els mercaders jueus²¹ i musulmans²² que van operar en els nostres ports, així com sobre el protagonisme posterior dels operadors conversos.

20. MADURELL MARIMÓN, «El arte de la seda», p. 247.

21. ASSIS, «Els jueus de Barcelona»; RICH ABAD, *La comunitat jueva de Barcelona*; ASHTOR, *Studies on the Levantine trade*; ASHTOR, *The Jews in the Mediterranean economy*; ASHTOR, *Levant trade in the later Middle Ages*; ASHTOR, «Documentos españoles de la Genizah».

22. FERRER I MALLOL, *Els sarraïns*; CONSTABLE, *Comercio y comerciantes*.

Les comandes marítimes ens han mostrat una activitat comercial hebrea abans i després de l'any 1391, i, el més important, ens han confirmat l'existència de relacions econòmiques i familiars sòlidament establertes després de les conversions. No podem, per tant, afirmar que la comunitat hebrea de Barcelona va quedar extingida i el seu protagonisme, anul·lat.

És una realitat que el contracte de comanda marítima no era el principal sistema utilitzat pels jueus que volien establir relacions comercials, la comunitat hebrea no tenia costum d'anar al notari per posar en pràctica els intercanvis mercantils. I fins i tot els grans mercaders cristians operaven principalment a través de societats comercials i de factors, és a dir, de persones que actuaven en el seu nom en els ports de destinació per fer compres, vendes i altres operacions de comerç.

Però, tot i així, les comandes que han arribat a nosaltres ens mostren una activitat comercial més enllà de l'any 1391, i ho han fet relacionant jueus i conversos, mostrant una continuïtat en les seves relacions socials i comercials. Cal suposar, per tant, que un estudi més exhaustiu de les fonts, especialment de les que encara esperen ser consultades, ens oferiria resultats encara més interessants i aclaridors sobre la comunitat jueva i conversa de la Ciutat Comtal a la baixa edat mitjana.

Bibliografia

- ASHTOR, Eliyahu. «Documentos españoles de la Genizah». *Sefarad*, 24 (1964), p. 41-80.
- *East-West trade in the medieval Mediterranean*. Londres: Variorum Reprints, 1986.
- *The Jews in the Mediterranean economy 10th-15th centuries*. Londres: Variorum Reprints, 1983.
- *Levant trade in the later Middle Ages*. Princeton, N. J.: Princeton University, 1983.
- *Studies on the Levantine trade in the Middle Ages*. Londres: Variorum Reprints, 1978.
- ASSIS, Yom-Tov. «Els jueus de Barcelona i el comerç marítim amb la Mediterrània oriental». *Tamid*, 2 (1998-1999), p. 29-71.
- «La participación de los judíos en la vida económica de Barcelona, s. XIII-XIV». En: *Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya*. Girona: Ajuntament de Girona, 1990, p. 77-92.

- CAMÓS I CABRUJA, Lluís. «Referencias documentales en torno al tráfico del coral en Barcelona en el siglo xv». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 19 (1946), p. 145-204.
- CANTERA MONTENEGRO, Enrique. «La mujer judía en la España medieval». *Espacio, Tiempo y Forma, sèrie III: Historia Medieval*, 2 (1989), p. 37-64.
- CONSTABLE, Olivia Remie. *Comercio y comerciantes en la España musulmana: La reordenación comercial de la Península Ibérica del 900 al 1500*. Barcelona: Omega, 1997.
- COULON, Damien. «Un élément clef de la puissance commerciale catalane: le trafic du corail avec l'Égypte et la Syrie (fin du xive - début du xve s.)». *Al-Masāq. Studia Arabo-Islamica Mediterranea*, 9 (1996-1997), p. 99-149.
- FERRER I MALLOL, M. Teresa. *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa en el segle XIV: Segregació i discriminació*, Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1987.
- GUAL CAMARENA, Miguel. *Vocabulario del comercio medieval: Colección de aranceles aduaneros de la Corona de Aragón (siglos XIII y XIV)*. Tarragona: Diputació Provincial, 1968.
- HERNANDO I DELGADO, Josep. «Conversos i jueus: cohesió i solidaritat. Necessitat d'una recerca». *Anuario de Estudios Medievales*, 37 (2007), p. 181-212.
- «El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)». En: *La societat barcelonina a la baixa edat mitjana*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval. Institut d'Història Medieval, 1983 (Acta/Mediaevalia: Annexos d'Història Medieval; 1), p. 113-136.
- HINOJOSA MONTALVO, José. «La sociedad y la economía de los judíos en Castilla y la Corona de Aragón durante la Baja Edad Media». En: *II Semana de Estudios Medievales*. Nájera: Instituto de Estudios Riojanos, 1992, p. 79-109.
- MADURELL MARIMON, Josep Maria. «El arte de la seda en Barcelona entre judíos y conversos». *Sefarad*, 25 (1965), p. 247-281.
- MADURELL MARIMON, Josep M.; GARCÍA SANZ, Arcadio. *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*. Barcelona: Colegio Notarial de Barcelona: Departamento de Estudios Medievales. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1973.
- MAÍZ CHACÓN, Jorge. «Los judíos mallorquines en el comercio y en las redes de intercambio valencianas y mediterráneas del medievo». *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 15 (2006-2008), p. 75-86.

- MARÍN PADILLA, Encarnación. «Relación judeoconversa durante la segunda mitad del siglo xv en Aragón: nacimientos, hadas, circuncisiones». *Sefarad*, 41 (1981), p. 273-300.
- MARTÍN CORRALES, Eloy. *Comercio de Cataluña con el Mediterráneo musulmán, siglos XVI-XVIII: El comercio con los «enemigos de la fe»*. Barcelona: Bellaterra, 2001.
- RICH ABAD, Anna. *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial*. Barcelona: Fundació Noguera, 1999. (Estudis; 21)
- RIERA I MELIS, Antoni. *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1986. (Anuario de Estudios Medievales. Anejo; 14)
- ROMANO, David. «La aljama de judíos de Barcelona en el siglo XIV». En: *De Sefarad. Los judíos de la Corona de Aragón en los siglos XIV- XV*. València: Generalitat Valenciana, 1989.

Apèndix documental

1

1367, febrer, 20. Barcelona

Issach Bonsenyor, jueu de Castell d'Empúries, reconeix rebre d'Esther, vídua de Samuel Ravaya, físic, jueu de Barcelona, en comanda en el seu viatge a Empúries, 1 500 sous, que invertirà al seu arbitri.

AHPB, Pere Pujol, *Manual*, 1366, [5 de febrer] del 1366 - 1 de juny del 1368, f. 54r-54v.

2

1367, octubre, 8. Barcelona

Magaluf Jucef Massagran, jueu de Barcelona, reconeix rebre d'Astruch Simó, seder, jueu de Barcelona, en comanda en el seu viatge a Mallorca amb la barca de Guillem Ferran, ciutadà de Barcelona, 8 lliures i 2 sous invertits en divuit vels de seda. Es compromet a invertir el producte de la venda en seda jaent.

AHPB, Pere Martí, *Llibre XII*, 6 de febrer del 1367 - 15 d'octubre del 1367, f. 145r.

3

1367, novembre, 23. Barcelona

Lleó Abraham, jueu de Marsella, reconeix rebre de Jucef Nassanell, jueu de Barcelona, en comanda en el seu viatge per mar a aquelles parts que millor consideri, 20 lliures invertides en gingebre verd confitat, en sàndal i en un comú de mercaderies. Es compromet a invertir el producte de la venda en un comú.

AHPB, Pere Martí, *Llibre comú*, 27 d'agost del 1367 - 20 de juliol del 1368, f. 57r.

4

1385, octubre, 2. Barcelona

Bonjuha Duran, fill de Vidal Duran, jueu de Mallorca, reconeix rebre de Salamó Duran, germà seu, jueu de Mallorca, en comanda en el seu viatge per terra, aigua dolça o salada, 55 lliures invertides en bona societat. Es compromet a invertir al seu arbitri.

AHPB, Pere de Pujol, *Manual*, 1385, 8 de febrer del 1385 - 30 de desembre del 1385, f. 117r-117v.

5

1385, juliol, 24. Barcelona

Jucef Bonhom, mercader, jueu de Barcelona, reconeix rebre de Bonjuha Duran, mercader, jueu de Barcelona, en comanda en el seu viatge a Sardenya amb la nau de Pere Bartolí, ciutadà de Barcelona, 100 lliures invertides en safrà i

draps de llana. Es compromet a invertir el producte de la venda en un comú al seu arbitri. La comanda fou cancel·lada el 18 de març de 1387.

AHPB, Pere Martí, *Llibre comú*, 15 d'abril del 1385 - 13 d'agost del 1385, f. 124r-124v.

6

1385, juliol, 24. Barcelona

Jucef Bonhom, mercader, jueu de Barcelona, reconeix rebre d'un teixidor de vels, jueu, de Barcelona, en comanda en el seu viatge a Sardenya amb la nau de Pere Bartolí, ciutadà de Barcelona, 12 lliures invertides en draps de llana. Es compromet a invertir el producte de la venda al seu arbitri.

AHPB, Pere Martí, *Llibre comú*, 15 d'abril del 1385 - 13 d'agost del 1385, f. 124v.

7

1385, juliol, 31. Barcelona

Jucef Bonhom, mercader, jueu de Barcelona, reconeix rebre de Maymó Bar-num, paraire, jueu de Barcelona, en comanda en el seu viatge a Sardenya amb la nau de Pere Bartolí, ciutadà de Barcelona, 20 lliures invertides en un comú. Es compromet a invertir al seu arbitri.

AHPB, Pere Martí, *Llibre comú*, 15 d'abril del 1385 - 13 d'agost del 1385, f. 134r-134v.

8

1385, juliol, 31. Barcelona

Jucef Bonhom, mercader, jueu de Barcelona, reconeix rebre de Bonjuha Mossé d'Allell, seder, jueu de Barcelona, en comanda en el seu viatge a Sardenya amb la

nau de Pere Bartolí, ciutadà de Barcelona, 22 lliures, 16 sous i 4 diners invertits en un comú. Es compromet a invertir al seu arbitri en un comú.

AHPB, Pere Martí, *Llibre comú*, 15 d'abril del 1385 - 13 d'agost del 1385, f. 134v-135r.

9

1440, juny, 2. Barcelona

Asperans, jueu de Sant Feliu, sastre de Barcelona, reconeix rebre de Bernat des Pi, cirurgià, ciutadà de Barcelona, en comanda en el seu viatge a l'Alguer-Càller amb el lleny d'Andreu Caldés, ciutadà de Barcelona, 54 sous invertits en tres milers de taix.²³ Es compromet a invertir el producte de la venda en la compra de llana sarda. La comanda fou cancel·lada el 5 de juliol de 1440.

AHPB, Antoni Brocard, *Manuale comendarum*, 28 d'abril del 1435 - 20 d'agost del 1446, f. 41r.

10

1409, març, 22. Barcelona

Gabriel Almúnia i Joan Almúnia, conversos, germans, habitants de Barcelona i oriünds de València, reconeixen rebre de Joan Rossell Mitjavila, mercader, ciutadà de Barcelona, en comanda en el seu viatge a Aigüesmortes - França - Avinyó amb la barca de Nicolau Ponç, de la vila de Cotlliure, 164 lliures, 8 sous i 4 diners invertits en tres costals de vi, dos costals de roja,²⁴ vint-i-una cofes de panses, sis arroves, onze lliures i quatre unces d'indi bagadell,²⁵ sis arroves de pols d'in-

23. Producte desconegut.

24. Planta rubiàcia l'arrel de la qual posseeix matèries colorants molt importants, i per això ha estat usada des d'antic en tintoreria per a obtenir el color vermell.

25. L'indi és un arbust del qual s'obtenia una pasta per a aconseguir tint blau. La varietat o classe *bagadell* és la que més abunda en la documentació estudiada.

di, sis arroves, vuit lliures i tres unces de gíngebre baladí²⁶ alexandrí i disset lliures i cinc unces de safrà mercader. Es comprometen a invertir el producte de la venda segons consta en un albarà. La comanda fou cancel·lada el 31 de maig de 1412.

AHPB, Bernat Nadal, *Manuale instrumentorum contractuum comandarum quintum*, 3 d'octubre del 1404 - 9 d'agost del 1410, f. 65v.

26. El *gíngebre* és una planta tropical el rizoma de la qual, de sabor acre i aromàtic, va ser, amb el pebre, un dels productes més sol·licitats durant el període medieval. La varietat *baladí* procedia de la costa occidental de l'Índia i, a més de ser la classe més comuna, va ser també la més sol·licitada.